

Yayın Geliş Tarihi: 20.06.2011
Yayına Kabul Tarihi: 06.02.2012
Online Yayın Tarihi: 25.04.2012

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 13, Sayı: 4, Yıl: 2012, Sayfa: 139-150
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

TOPLUMSAL İLİŞKİLER ALANI OLARAK SANAL ÂLEM ÜZERİNE SCHUTZCU BİR ÇÖZÜMLEME

Nilgün SOFUOĞLU KILIÇ*

Öz

İnternet kullanıcılarının sayısının artmasıyla, yeni iletişim ve ilişki yapıları ve yeni bir toplumsal alan bireylerin gündelik hayatlarına girmiştir. Gündelik hayatta kurulan ilişkiler bu yeni mecrada şekil değiştirmektedir. Makalede, bu yeni toplumsal yapı, Alfred Schutz'un gündelik hayat toplumbilimi kavramlarıyla yorumlanacak ve internet ortamı, başka deyişle sanal âlemin yarattığı ilişki biçimleri üzerine bir çözümleme sunulacaktır. Çalışmada, yine gündelik hayat yorumlaması yöntemi kullanılacak, niteliksel çözümlenmelerle konunun açıklanması amaçlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alfred Schutz, Gündelik Hayat Toplumbilimi, İnternet, Toplumsal İlişkiler.

A SCHUTZIAN ANALYSIS ON INTERNET SOCIETY AS A REALM OF SOCIAL RELATIONS

Abstract

As the number of internet user increase, new structures of communication and relationship and a new social realm has begun to take place in daily lives of individuals. Patterns of relationships constructed in daily life change in this new course. In this article, this new social structure will be interpreted by concepts of Alfred Schutz's sociology of everyday life and an analysis on forms of relationships created by area of internet, or in other words, internet society. In this study, interpretation methods of everyday life sociology will be used and will be aimed to explain the subject with qualitative analysis.

Keywords: Alfred Schutz, Sociology of Everyday Life, Internet, Social Relationships.

GİRİŞ

Fenomenolojik toplumbilimin, diğer adıyla gündelik hayat sosyolojisinin kurucusu sayılan Alfred Schutz, edim tiplerini ve toplumsal ilişki ve alanlarını kuramında tanımlamaktadır. Teknolojik gelişmelerin gündelik hayata girmesi ve bireylerce etkin olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, toplumsal ilişkiler de yeni bir biçim kazanmaya başlamıştır. Televizyon, telefon, telgraf, faks gibi haberleşme ve iletişim araçlarına internet kullanımının da eklenmesi, toplumsal

* Arş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Meslek Yüksekokulu, nilgun.sofuoglu@deu.edu.tr

ilişki alanlarının yapısında birdenbire büyük bir değişimin yaşanmasına neden olmuştur. Bahsi geçen diğer teknolojik araçlardan daha farklı imkânlar sunan internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, somut yapısal mekânlardan farklı bir toplumsal ilişkiler alanı ortaya çıkmış ve bu farklı yapı, kendisine dâhil olanların yeni ilişki türleri yaratmaları sonucunu doğurmuştur. Toplumda ya da dünyanın herhangi başka bir yerinde yaşayan bir bireyle anlık mesajlaşma veya çok kısa sürede ileti gönderebilme kolaylığı, karşılıklı ilişki ve etkileşim inşasının yeni bir biçiminin toplumbilimsel tartışmalara katılmasına yol açmıştır.

Bu makalede, Schutz'un gündelik hayat toplumbilimi kuramı çerçevesinde kullandığı bazı kavramlarla ve toplumsal ilişkileri ve alanları belirleyen düşünceleri yardımıyla, gündelik hayatın vazgeçilmez bir toplumsal ilişkiler alanı haline gelen internet ortamı, diğer adıyla *sanal âlem* incelenecek ve sanal âlemin ürettiği yeni ilişki biçimleri üzerine bir çözümleme yapılacaktır.

SCHUTZ'UN TOPLUMSAL İLİŞKİ KAVRAMI

Schutz, fenomenolojik toplumbilimin kurucusu kabul edilen önemli bir kuramcıdır. Burada yalnızca toplumsal etkileşim ve ilişki kavramlarına ilişkin düşünceleri kısaca aktararak konuya ışık tutması sağlanacaktır. Sosyal bilimlerde kullanılan yöntemlerde bir sorun tespit eden ve Edmund Husserl ve Max Weber'in fikirleri çizgisinde, onların görüşlerini kendi görüşlerine dönüştürerek kendi kuramını oluşturan Schutz için, toplumbiliminin esas çalışma alanı bireylerin gündelik hayatıdır (Schutz, 1973: 6) Gündelik hayatın inşa edilme süreçlerinin belirlenmesinden sonra, bu hayata dair gerçekliklerin araştırma yöntemlerini tanımlama girişimleri, bazı eleştirilere maruz kalsa da, kendi döneminde ve kendinden sonra pek çok sosyal bilimciyi görüşleriyle etkilemiş ve bu alanda derin izler bırakmıştır.

Gündelik hayat, Schutz'a göre, her daim yeniden inşa olunur; bireylerin anlamlı edimleriyle her dem yeniden kurulur. Başkaya yönelik bir eylem, karşılığında bir eylemi getirir ve böylece tüm bireylerin eylemde bulunma süreç ve sonuçlarını öğrenmeleriyle eylem tarifeleri toplum üyelerince öğrenilir ve bu bilgiler sürekli olarak öğretilir ve öğrenilir. Toplumun ve bireylerin hafızalarında saklanan bu bilgi stokları sayesinde, yaşamın alışageldik sorunlarının üstesinden kolayca gelinir. Alışageldik olmayan ve bireyi afallatan sorunlar ise, onu durup düşünmeye ve yeni bir tavır geliştirmeye yöneltir. İlk defa karşılaştığı durumlar karşısında bilgi stokundaki bilgilerden yardım alamayan birey, askıya aldığı şüphelerini yeniden değerlendirir ve bunları ortadan kaldıracak yeni çözümler arar. Bütün bu döngü içerisinde iki çok önemli nokta vardır: Anlam ve ilişki. Anlam, bireyin tüm hayatının odak noktasındadır. Birey, eylemlerine yüklediği anlam ve kendisi dışındaki özne ve nesnelere yüklediği anlamlarla hayatını inşa eder. Aynı şekilde, ilişki de, özneler arasında tesis edilen bağıdır ve anlam yüklendikleri zaman ilişkiler toplumbilimsel bir değer taşır. Bireyin başka ile kurduğu ilişkiler, toplumsal hayatı kurar. Böylece, özneler arasında, tıpkı bir örümcek ağı gibi girift,

fakat sofistike bir ilişki ağı oluşur. Bu ağın her bir bağlantısı, tekil gibi görünüyor ise de, toplumsal açıdan önemlidir; çünkü bütünü oluşturan, parçalardır. Bu bakımdan, gündelik hayatın aktörleri, aslında her biri önemli görevler üstlenmiş kuruculardır.

Gündelik hayat, bireysel eylemlerden toplumsal eylem ve ilişkilere uzanan bir çizgide, toplumsal ilişki ve toplumsal etkileşim kavramlarıyla Schutz için toplumbilimsel bir önem taşımaktadır. Ona göre, eylem, bireyin belli bir amaca yönelik bilinçli olarak yaptığı bir edimdir (1973: 211) Eylemler, anlam taşırlar ve başkalarına anlam iletirler. Bu bakımdan toplumsal eylem, toplumsal ilişki ve toplumsal etkileşim kavramlarının tamamında, anlam taşıma ve bilinçlice yapıma niteliklerinin aranması gerekmektedir. Anlam taşımayan ve bilinçli olarak yapılmayan hiçbir edim, eylem kavramına dâhil edilemez. Eylem kavramına paralel olarak, Schutz, en az iki kişinin karşılıklı olarak birbirlerine yönelik eylemde bulunmalarını toplumsal ilişki olarak tanımlamaktadır (1932: 152). Birbirlerine yönelik eylemde bulunma tanımının içerisinde, dolayısıyla, ötekine bir anlam iletme, bir 'şey' söyleme söz konusudur. Başka'ya yönelik anlam taşımayan bir edim veya başka'nın anlama imkânı olmayan bir edim, bu durumda, Schutz'un düşüncesinde, bir ilişki kurmaz. Mesela anestezi ile uyutulmuş bir hastayı ameliyat eden bir doktorun, hastanın vücudu üzerinde yaptığı işlemler, Schutz'a göre toplumsal eylem sayılmazlar; dolayısıyla orada bir toplumsal ilişkiden de söz edilemez (1932: 145) Çünkü hastanın baygın durumda olması, onun kendisine yapılanlardan o anda haberdar olmaması demektir. Başka deyişle, ancak iki tarafın da mevcut eylemlerin farkında olmaları durumunda toplumsal bir ilişkiden söz edilebilir. Birazdan değineceğimiz gibi, aynı durum toplumsal etkileşim kavramı için de geçerlidir.

Schutz, toplumsal ilişkileri inceleyen bir araştırmacının, iki kişi arasında bir ilişki olup olmadığının anlaşılmasını kolaylaştırmak için iki kavramdan daha bahseder: *Toplumsal etkileşim (social interaction) ve hedefsel ilişki (orientation-relationship)* (1932: 154) Diyelim ki A, B'ye bir soru sordu ve B cevap verdi. Burada toplumsal bir ilişkinin varlığı ihtimali görülebilir. Fakat iki kişinin birbirini anlayıp anlamadıkları, ancak kendilerine bazı doğrulama soruları sorularak anlaşılabilir. Ancak böyle bir sağlama işleminden sonra gözlemci bu iki kişinin arasında bir *hedefsel-ilişkinin* varlığı bilgisini verebilir. Schutz, bu örnekteki gibi, toplumsal ilişkinin varlığının sağlanmasının yapılması durumuna "sorgulama imkânı" (possibility of questioned) adı vermekte ve bunu doğrudan toplumsal gözlemin konusunun özel bir karakteristiği olarak belirlemektedir (1932: 156).

Toplumsal etkileşim ise, Schutz'a göre, öznel-arası güdüsel bir bağlamdır (1932: 159) Schutz, burada ayrıntısı verilmeyecek olan, iki kavram geliştirmiştir: *İçin ve çünkü güdülere*. O, ilki geçmişe, diğeri geleceğe yönelik gerekçelere işaret eden bu iki güdüyle toplumsal etkileşim ve ilişkilerin yürütüldüğünü düşünür. Yani birine bir soru yöneltildiğinde, cevap vermesi beklentisi vardır. Soru sorulan kişi de, bir soru sorulduğunda, kendisinden cevap beklendiğini bilir. Bilgi stokuna

önceki deneyimlerinden öğrenerek yüklediği bu bilgiyle bunu yapar. Karşıdakinin cevap verip vermeyeceği veya soruyu anlayıp anlamadığı soru sahibince belirsizdir; fakat başka özneye yönelik bir eylem, karşılık bulsa da bulmasa da bir toplumsal etkileşim yaratır (1932: 161) Soru sorup cevap alma eylemleri gerçekleşirse zaten, iki özne arasında bir ilişkiden söz edilebilecektir.

Schutz, toplumsal ilişki türlerini üçe ayırmaktadır: *Biz-ilişkisi* veya *yüz yüze ilişki*, *onlar-ilişkisi* ve *bizden önceki ve sonrakilerle ilişkiler* (Bkz. Sofuoğlu, 2009). Sanal âlemde kurulan ilişkilerin çözümlenmesinde *biz-ilişkisi* türü kullanılması daha uygun düşer görünmektedir.

BİZ-İLİŞKİSİ KAVRAMI

Schutz, karşılıklı, birebir temasla ortaya çıkan ilişkilere *canlı toplumsal ilişki* (*living social relationship*), *biz-ilişkisi* (*we-relationship*) veya *yüz yüze ilişki* (*face-to-face relationship*) adlarını vermektedir. Birey, aynı zaman diliminde yaşadığı çağdaşlarıyla bire bir ilişkiye girer. Schutz, kapsamında bir iletişimin olduğu, çağdaşlarla girilen her türlü ilişkiye *Biz-ilişkisi* adını vermektedir (Schutz, Luckmann, 1973: 62). Yani birey, bir başkasıyla sözlü iletişim kursun veya kurmasın, aynı zaman diliminde, birlikte bir eylemde bulunuyorsa, orada bir *biz-ilişkisi*nden söz etmek gerekir. Bir arkadaşla birlikte film seyretmek ya da bir uçakta başkalarıyla beraber yolculuk etmek gibi eylemlerde *biz-ilişkisi* kurulmaktadır. Müşterek mekânı paylaştığımız herkes için, başkasının vücudu, jestleri, yürüyüşü ve yüz ifadeleri doğrudan gözlemlenebilir; yani kişiler bu gözlemlerle diğerlerinin jest, mimik ve ifadelerini anlayıp yorumlayabilirler. Sadece nesnel zamanı değil, iç süreyi de paylaşmak suretiyle her aktörün, başkasının hayatına etki ettiği anlamı da çıkmaktadır. Schutz, Henri Bergson'dan alarak kullandığı iç süre kavramı ile, saatin gösterdiği nesnel zamandan farklı olarak, bireylerin öznel bir zamanı tecrübe ettiklerini kastetmektedir. "Kısacası, 'ortaklar' bir başkasının biyografisine tabi olurlar; birlikte büyürler, yaşarlar; 'saf Biz-ilişkisi' diyebileceğimiz şey budur" (1966: 17). Schutz aynı zaman diliminde yaşayanlar için "ortak" ("consociate") tabirini de kullanmaktadır. (1966: 16).

Schutz *Biz-ilişkisine* giren bireylerin, bu ilişkiye kişiliklerinin tamamıyla değil, sadece o andaki durumla ilgili olan kısmıyla katıldıklarını düşünmektedir (1966: 18). Mesela, uçaktaki yolcuların birbirleriyle ilişkileri, yalnızca *yolcu* olma nitelikleri bakımından kurulmaktadır.

Schutz burada, kendimizden başka birine yönelik doğrudan eylemde bulunma durumuna "Sen-yönelimlilik" (Thou-orientation) tanımı yapmaktadır (1932: 163). Schutz, "Sen-yönelimli" tavrın her şeyden önce "*bir kişi olarak başka bir insanın farkında olduğum en saf durum*" olduğunu söylemektedir (1932: 163). Fakat bu farkındalık, onun bilinçli bir varlık olarak orada olmağının farkındalığıdır; aklından neler geçtiğini bildiği anlamında bir farkındalık değil. "Sen-yönelimlilik" karşılıklı bir ilişki de olabilir, tek taraflı da. Eğer taraflardan

sadece birisi diğ erinin farkında ise, bu durumda bu ilişki tek taraflı; her iki taraf da birbirinin farkında olursa karşılıklı olacaktır. İki tarafın da karşılıklı birbirinin farkında oldu ğ u ilişkiye Schutz "saf Biz-ilişkisi" (pure We-relationship) adı vermektedir (1973: 64). Az önce sözünü ettiğ imiz toplumsal etkileşim kavramında bir "sen-yönelimlilik" vardır; fakat toplumsal ilişki olup olmaması, karşılıklı farkındalığı gerektirir. "Mesela, sen ve ben, bir kuşun uçuşunu seyrediyoruz. İkimizin de aklında o sırada "uçan kuş" düşüncesi var. Kuşu seyrederken her ikimiz de aynı anda aynı tecrübeyi edinmekteyiz. O esnada ikimiz de aynı göz hareketleriyle kuşu takip ediyoruz. Bu durumda diyebilirim ki, ikimiz, yani "biz, kuşun uçuşunu seyrettik". Ben bu tecrübeyi edindiğ imiz bilgisi dışında, senin bu tecrübeyle ilgili öznel herhangi bir fikrini bilmiyorum. Bir hemcinsim olarak seninle aynı anda kuşun uçuşunu izleme tecrübesini edindiğ imiz bilgisi benim için kâfi" (1932: 165). Böylece Schutz bu örnekle, "saf Biz-ilişkisi"ni açıklamaya çalışmaktadır.

SCHUTZ'UN ÖZNELER ARASI ERİŞİM ALANLARI

Schutz, öznenin çağdaşlarıyla paylaştığı gündelik hayatı, erişim alanında olup olmamalarına göre ikiye ayırır: *Ortaklar alanı* ve *çağdaşlar alanı* (1932: 142). Bu ayrımı yapma nedeni, öznenin aynı zaman diliminde yaşadığı ve yüz yüze ilişki kurma ihtimali olan başka öznelerle, bu ihtimalin olmadığı özneleri birbirinden ayırmaktır. Schutz'un yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğ unda, bu tip bir ayrım yapması normaldir. Schutz'un bu iki alanına üçüncü bir alan olarak, aynı mekânı paylaşmaksızın yüz yüze veya bire bir ilişki kurma alanı olarak sanal ortamı eklemek mümkündür.

Schutz ayrıca, öznenin erişim alanlarını, *fiilen erişim alanları* ve *erişme ihtimali olan alanlar* olarak da ikiye ayırmaktadır. Fiilen erişim alanından kastı, şimdi ve burada olan alandır. Yani yan odada masanın üzerine duran kitap, benim erişim alanımdadır. Fakat eğer evden dışarı çıkarsam ve kitabı evde bıraktığı mı hatırlarsam, kitap benim fiilî erişim alanımda değildir; ama eve geri dönüp onu alma imkânına sahibimdir (Schutz ve Luckmann, 1973: 36-37). Kitabı alabilme imkânına sahip olduğ um bir yerde isem, orası Schutz'a göre, *yenilenebilir erişim* (restorable reach) alanıdır. Diğ er taraftan, bir gün aya gitmek teknik olarak mümkünse de, şu anda bunun pek gerçekçi bir plan olmaması, ayı benim için ulaşılabilir erişim alanı (attainable reach) kılar. Oysa ben bir astronot olsaydım, bu ihtimal daha yüksek olurdu ve ay benim için *yenilenebilir erişim alanı* olabilirdi (1973: 39).

Bu ayrımların yanında Schutz bir de, *işlem veya etkinlik alanlarından* (zones of operation) bahsederken, *birincil ve ikincil erişim alanlarını* belirlemektedir. Bu alanları, ilişkinin herhangi bir aracı kullanılıp kullanılmamasına göre ayırmakta ve teknolojik gelişmelerin, erişim alanlarını farklılaştırabileceğini belirtmektedir: "Mesela telefon edebilirim, başka kıtalarda olup bitenleri televizyon ekranından takip edebilirim vb. Teknolojik gelişme

sayesinde etkinlik alanında bir genişleme ve deneyim oranında niteliksel bir sıçrama burada söz konusu olmaktadır.”(1973: 44). Öyle anlaşılıyor ki Schutz eğer internetin kullanıldığı devirde yaşamış olsaydı, erişim alanlarıyla ilgili ayırımına yeni tanımlamalar ekleyebilirdi.

YENİ BİR TOPLUMSAL İLİŞKİ ARACI OLARAK SANAL ÂLEM

Bu çağın gittikçe yaygınlaşan iletişim yöntemi olan internet, diğer adıyla sanal âlem üzerinden kurulan ilişkiler, Schutz’un henüz daha internet adı verilen alandan habersizce yaptığı toplumsal ilişki tanımlamalarına denk düşer durumdadır. İnternet kullanılarak e-posta gönderimi, tekil ağlar (web sitesi) üzerinde *forum* adı verilen sanal tartışma, bilgi alış-verişinde bulunma ve paylaşma alanları, Facebook ve Twitter gibi sanal toplumsal ağlar, eş arama ağları, yazılı, anlık mesajlaşma ve görüşme programları, çok katımlı sözlükler, bloglar; bunların tamamı ve yukarıda sayılmayan daha pek çok sanal iletişim alanı, Schutz’un gündelik hayat toplumbilimi ve toplumsal ilişki ve etkileşim kavramlarıyla açıklanabilecek yapılardır.

En az son otuz yıldır internet, gündelik bir iletişim ve ilişki kurma aracı haline gelmiş ve bireyler bu aracı giderek daha fazla kullanır olmuşlardır. İnternet kullanarak evde tek başına olmaktan çıkarak sanal bir topluma katılmak suretiyle başkalarıyla paylaşımlarda bulunmak, gündelik hayatın yeni bir gerçekliğidir. İnternet kullanıcısı sayısının Türkiye’de hızlı bir artış gösterdiği ve diğer ülkelerle karşılaştırıldığında bu yeni araca toplumun büyük ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. 2010 yılı istatistik rakamları, Türkiye’de otuz beş milyon internet kullanıcısı olduğunu bildirmektedir (<http://www.internetworldstats.com/stats4.htm>). Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerine göre, ülkemizdeki girişimlerin %92,4’ü internet erişimine sahip, bunların %59,9’u kendi tekil ağlarına kurmuş durumdadır (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=60&ust_id=2). Yine istatistiksel verilere göre, evlerde internet kullanımı 2011 yılında, 2010 yılına göre artış göstermiş ve %41,6’dan %42,9’a yükselmiştir. Bu oran kentsel bölgelerde %51 iken, kırsal bölgelerde %22,7 oranındadır. 16-74 yaş grubundaki bireylerde bilgisayar ve İnternet kullanım oranları sırasıyla %46,4 ve %45,0’dır (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8572>). Verilerden anlaşıldığı üzere internet kullanımı artış eğilimi göstermektedir. Bu artışa paralel olarak, internet kullanıcılarının çoğunun, eposta kutularını her gün kontrol etmeleri dahî, bu yeni toplumsal ilişki alanının gündelik hayattaki yerinin önemini anlatmaya yeterli küçük bir örnektir. Evden dışarı çıkmadan tecrübe edilen yeni bir tür toplumsallaşma, gündelik hayat reçetelerine dâhil olmuştur.

Schutz’un toplumsal ilişki ve yüz yüze ilişki veya biz-ilişkisi adını verdiği ilişki türü, internet kullanıcılarının deneyimledikleri ilişki yapılarıdır. Sanal âlemde kurulan toplumsal yapı, devamlı surette kullanıcıların katkılarıyla inşa edilmekte ve sürekli yenilenecek canlılığını korumaktadır. Bir e-posta hesabı kullanmaktan, bilgi alış-verişi yapılan forumlara kadar uzanan çok geniş bir yelpazede, yüz yüze olan

veya olmayan, fakat doğrudan erişim niteliğine sahip pek çok iletişim içeriği tekil ağlara yerleşmektedir. Schutz'un aynı zaman ve mekânı paylaşan özneler için kullandığı yüz yüze ilişki veya biz-ilişkisi kavramları, onun birincil ve ikincil erişim alanları kavramlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, internet, yani internet kullanımına müsait elektronik araçlar vasıtasıyla sağlanan bire bir bağlantılar için de ele alınabilir. Nitekim 3G teknolojisine sahip cep telefonları veya internete bağlanmış olan bilgisayarlara yüklenen anlık mesajlaşma programları, sesli veya sesli-görüntülü konuşma ya da anlık mesajlaşma programlarıyla doğrudan ilişki tesis edilebilmektedir.

Bu yeni durumda, birey, fiziksel olarak bulunmadığı mekânlarda sesi ve dijital görüntüsü ile var olmakta, orada bir bakıma varlık göstermektedir. Yani gündelik hayatta özneler arası kurulan dünya, sanal dünyada da bireylerin iletişim hedefli eylemleriyle inşa olmaktadır (Geser, 2002: 56). Jest ve mimiklerin, ses iniş-çıkışlarının, vücut hareketlerinin aktarımı, fiziksel olarak orada olma durumuna yakın bir nitelikte gerçekleşmektedir. Yani yüz yüze ilişki kurmak bu şekilde mümkün olabilmektedir. *Bir kişi olarak başka bir insanın farkında olduğu en saf durum* tanımlamasındaki *sen-yönelimlilik*, yani bilinçli bir varlık olarak başka bir özneye yönelen özne ve böylece iki özne arasında kurulan özneler arası ilişkiden, sanal âlemde kurulan bir ilişki türü olarak bahsetmek mümkün olmaktadır. İster toplumsal etkileşim, ister sen-yönelimlilik durumu, ister tam bir yüz yüze ilişki meydana gelsin, burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, sanal ortamın, başka bir özneye yönelme imkân ve koşullarını özneye sunuyor olmasıdır. Bu özellik sanal âlemi, bir toplumsal yapı kılmak için yeterlidir. Tam da bu gerekçeyle, *internet toplumu* (internet society) (Bakardjieva, 2005) ve *sanal ağ toplumu* (network society) (Castells ve Cardoso, 2005; Kollanýi vd. 2007) kavramları toplumsal bilimlere girmiştir. Bu yeni alanı, gündelik hayatta başkalarıyla birebir ilişki kurduğumuz alan ve yabancılarla ilişki kurduğumuz alanı "yakın yabancılar" şeklinde tanımlayanlar da olmuştur (Zhao, 2004: 103).

İnternetle iletişim söz konusu olduğunda, Schutz'un yaptığı *yenilenebilir ve ulaşılabilir erişim alanları* ayrımı, farklı bir nitelik kazanmakta ve kullanıcıların anında erişebildiği bütün tekil ağlar ve kişilerle, erişim alanı büyük bir genişleme kaydetmektedir. *Fiili erişim* adını verdiği alan, elimi uzatıp masanın üzerindeki kitabı alabildiğim alandır. Bu durumda, internetten sağlanan bir görüntü ile varlığımın ulaştığı başka bir mekân, benim *fiili erişim* alanım değildir. Kitabı görebilirim; ama elimle dokunamam veya tutup okuyamam. Ekranında masanın üzerinde olduğunu gördüğüm kitap, diğer taraftan, benim erişme ihtimalim olan alandır. Onun *yenilenebilir* alanda mı yoksa *ulaşılabilir* alanda mı olduğu, bulunduğu şehir veya ülkeye göre değişiklik gösterir. Eğer ekranında gördüğüm masa, aynı şehirdeki arkadaşımın evindeki bir masaysa, orası benim için *yenilenebilir* alandır. Fakat ekrandaki masa, uzak bir kıtada gitme ihtimalimin zayıf olduğu bir yerde ise *ulaşılabilir* alandan söz etmek daha uygun düşecektir.

Birincil ve ikincil erişim alanları kavramları açısından, internetle kurulan ilişkiyi değerlendirirsek, telefon, bilgisayar veya başka herhangi bir elektronik cihaz kullanmak suretiyle kurulan ilişkide devreye bir araç girdiğinden, bu tip ilişkiyi ikincil erişim alanına dâhil edilmesi gerekir. Zaten Schutz da, telefon ve televizyon örneğini vererek, ikincil alanları belirlemiştir.

İnternet, yüz yüze ilişki kurma aracı olarak tanımlanabileceği gibi, yüz yüze ilişkiye girmek istemeyen, yalnızca anlık mesajlarla iletişim kurmak isteyen bireyler için de bir toplumsallaşma mekânı haline gelmiştir. Bazı araştırmalara göre, içe kapanık bireyler, internet yoluyla iletişim ve ilişki kurmayı daha çok tercih etmektedirler (Amichai-Hamburger vd., 2002: 127). Tekil ağlar üzerine konumlandırılmış olan sohbet (chat) odaları, çoğunlukla önceden tanışmayan kişilerin bir araya gelip sohbet etme yerleri olmuş, hatta *chat* yapma anlamında “chatleşme/çetleşme” kelimesi de kullanılmaya başlanmıştır. Fiziksel bir katılım olmaksızın yalnızca konuşarak oluşturulan bu biz ilişkisi alanları, ikincil erişim alanında yenilenebilir veya ulaşılabilir alanlarda inşa edilmektedir. O tekil ağın sohbet odasında konuşulan kişi, karşı dairededeki komşunuz da olabilir, Asya’dan bir yabancı da; başka deyişle, görme imkânı yüksek biri de olabilir, neredeyse imkânsız biri de. Her iki ihtimalde de, fiili bir erişim olsun veya olmasın, sanal âlemde özneler bir araya gelmekte, aynı içsel süreyi ve tecrübeyi paylaşmak yoluyla bir biz-ilişkisi inşa etmektedirler. İnternetin kullanımı, mekânların yakın ya da uzak olmalarının önemini azaltmış, bireylerin iletişim güç ve imkânlarını artırmış ve bu kolaylıkla dünya tam anlamıyla bir küresel köy haline gelmiştir.

İnternetin bir iletişim aracı olarak kullanımı, bireylere yeni toplumsallaşma imkânları da sunmuştur. Stevens vd.’nin araştırmasına göre, çok sayıda sosyal kaygılı birey, internet kullanarak yabancılarla iletişim kurmakta ve bu şekilde kendisini daha rahat ifade edebilmektedir (Stevens, vd. 2007: 686). Çünkü sosyal kaygılı bireyler içe kapanık, toplumda kendisini rahat ifade edemeyen, çeşitli sebeplerle yüz yüze ilişki kurmaktan çekinen kişilerdir ve internet sayesinde fiziksel bir katılım olmadan girilen bu tür ilişkilerle toplumsallaşmayı önemli oranda tercih etmektedirler. Kim olduğu veya nasıl görüldüğü bilinmeden, yalnızca düşünce ve duygularıyla bir sohbe katılmış olmak, bu özellikleriyle yargılanmadan başkalarıyla ilişki kurmak, bu kişilerin toplumsallaşma ihtiyaçlarını gidermelerini, başkalarıyla paylaşımlarda bulunabilmelerini ve yalnızlıklarını hafifletmelerini sağlamaktadır. Bu sayede, çekingen ve yeni ilişkiler kurmada başarılı olamayan kişiler, ekranın arkasında bu özelliklerini gizleyebilmekte, kendilerini olduklarından daha güzel ya da yakışıklı, başarılı, etkileyici vb. olumlu karakteristiklerle tanıtarak, kendilerini rahatsız eden özellikleri dışında biri olmanın rahatlığını tecrübe etmektedirler (Amichai-Hamburger, vd. 2002:127).

Sanal âlem, bireylere, gündelik hayat ilişkileriyle ilgili pek çok fırsat sunmaktadır. Bunlar arasında en çarpıcı olanlarından biri evlilik ağlarıdır. Bu ağlar, evlenmek isteyen bireylere, bir eş bulma ortamı yaratmakta, bir bakıma çöpçatanlık yapmaktadırlar. Bu ağların üyeleri, kendilerini tanımlayan bilgileri kaydederek ve

başka üyelerin bilgilerini inceleyip onlarla iletişim kurabilmekte ve böylece üyelere, tanışıp görüşüp evlenme imkânı sunulmaktadır. Karşı cinsle ilişki veya iletişim kurma kaygısı olan bireyler için internet araçlarının kullanımı birtakım kolaylıklar sağlıyor gibi görünmektedir (Stevens ve Morris, 2007: 683). Bu ağlar, üye niteliklerine göre çeşitlenebilmektedir. Mesela İslamî evlilik vb. kapsamdaki ağlar, dini kaygı ve özeni yüksek üye profilleriyle, “Allah’ın ve Peygamber’in çizdiği tanışma ve evlilik kuralları çerçevesinde” bir ilişki ortamı yarattıklarını söylemektedirler (Mesela <http://www.tr.muslimlife.eu/>; <http://www.ecift.com/>; www.gonuldensevenler.com/; www.allahinemripeygamberinkavli.com/; www.zevac.merihnet.com/; www.islamievlilik.com/). Yani, sadece evlenme niyetinde olan kişilerin ağa üye olduğu taahhüt edilmekte ve evde oturarak toplumsal bir ortama karışmadan güvenle eş arama fırsatı vaat edilmektedir. İnternet öncesi dönemin görücü usulü veya tesadüfi tanışmalarla başlayan ilişkilere, bugün internet üzerinde kurulan ve *çet* yaparak yürütülen ilişkiler ilave olmuştur. Sanal âlemin, bugün bir toplumsal ilişkiler alanı haline gelmiş olmasının belki de en derin kanıtı, internette tanışarak evlenen bireylerin varlığıdır.

Evlenme ağları dışında, fikir ve duyguların paylaşıldığı, tartışmaların yapıldığı, bilgi alış-verişinde bulunduğu *forum* adı verilen ağlar da sanal âlemde oldukça fazladır (Mesela <http://www.paylasim-forum.com/>; www.paylasimbirde.net/; www.ihvanforum.org/; www.kadinklarkulubu.com/). Üyeler bu forumlarda belirlenmiş konularda başkalarının yazdıklarını okuyup onlara cevap verebilmekte, bilmediği konularda diğer üyelere yardım isteyebilmekte, yeni bir havadisi oradan diğer üyelere duyurabilmekte, istediği konularda eleştirilerde bulunabilmekte veya fotoğraf, video, şiir, edebi yazı, şarkı vb. paylaşabilmektedir. Bu ağlarda, birbirini tanımayan üyeler, birbirleriyle yüz yüze ilişkiye girmeksizin yığınla paylaşımda bulunabilmektedirler.

Bütün bu yeni toplumsal ilişki biçimleri, internet üzerinde kurulan toplumsal bir alana dikkatleri çevirmektedir. Gündelik hayatın fiili erişim alanları dışında, bir ekran üzerinden ilişki ve etkileşimlerin yürütüldüğü, insanların bir araya geldiği gruplar da görülmektedir. E-posta grupları, toplumsal paylaşım ağlarında her türlü konuyla ilgili insanları bir araya getiren grup ve topluluklar, toplumsal olaylarla ilgili etki ve tepkileri yansıtması bakımından da toplumbilimsel bir önem taşımaktadır. Mesela, 2010 ve 2011 yıllarında bazı Ortadoğu ülkelerinde yaşanan halk ayaklanmalarında, *Facebook* ve *Twitter*’da kurulan grupların haberleşmelerinde ve organize olmalarında çok etkili olmuş ve bu nedenle bu ağlara erişim yasaklanmıştı (<http://www.turkavenue.com/gundem/dunya/1315-misir-ayaklanmalari-durdurmak-icin-twitter-ve-facebooku-yasakladi-.html>). Bu dönemde internetle sağlanan iletişim, birbirini tanımayan yabancılar için ortak bir buluşma noktası sağlamış, aynı mekânda bulunmayan fakat aynı düşüncelere sahip olan kişileri yan yana getirerek güçlü bir biz-ilişkisi inşasına olanak tanımıştır. İnternetin, toplumsal ayaklanmalardaki rolü, tüm dünyada dikkat çekmiş ve Arap ülkelerinde yaşanan devrimlerin, internet ağlarının dünyadaki ilk devrimi olarak tarihe geçtiği pek çok yaygın organında yazılmıştır (Örn. Scott, 2011). Söz konusu

olaylarda, teknoloji elbette ayaklanmaların nedeni değil; bu olaylarda iletişimi kolaylaştıran çok güçlü bir araçtır; çünkü haberleşmenin hızlı ve kolay olması, toplumsal ve siyasal olayların da hızla yayılmasını sağlamıştır.

Bütün bu gelişmeler, sanal âlemin toplumlar üzerindeki etkisinin gücünü ortaya koymak için kanıt olabilecek bir nitelik taşımaktadır. Türkiye’de de siyasetçilerin toplumsal paylaşım ağları üzerinden iletişim kurmaya başlamaları, hem bu ağları kullananların çoğunluğunun gençler olduğuna dair kanaatlerinden hem de bu ağlarla çok geniş erişim alanlarına seslerini duyurabildiklerini fark etmelerindedir (Örnek, <http://www.facebook.com/K.Kilicdaroglu>; <http://twitter.com/#!/cbabdullahgul>; <http://twitter.com/#!/dbdevletbahceli>.) Bu ağlar böylece, siyasetçilerle vatandaşlar arasında farklı bir iletişim mecrası kurmaktadır.

İnternetin yarattığı sanal âlem üzerinde kurulan ilişki ve etkileşimlere, bir makaleye sığması mümkün olmayacak kadar örnek vermek mümkündür. Ancak, bu makalenin amacı, toplumsal ilişki alanı olarak sanal âlem üzerine Alfred Schutz’un kuramı açısından bir çözümleme yapmak olduğundan, bu çözümlemeye imkân sunacak sayıda örnekle sınırlı kalmak uygun olacaktır.

SONUÇ

Toplumsal erişim alanları, internetin ulaştığı yerler ölçüsünde genişlemekte ve toplumsal ilişkiler, dünyanın büyük bir toplum haline gelmesiyle birlikte, küresel bir nitelik kazanmaktadır. Gelecekte ne gibi teknolojik devrimler yaşanacağını bilemesek de, bugünkü gelişmeler, dünyanın küresel bir köy niteliğine giderek daha fazla büründüğünün resmi gibi görünmektedir. Schutz’un telefon ve televizyon örnekleriyle sınırlı tuttuğu ikincil erişim alanlarına internetin eklenmesi elbette kaçınılmazdı. İnternetin sunduğu iletişim, erişim ve ilişki imkânları, toplumsal çözümlemelerde göz ardı edilmesi imkânsız bir ivmeyle tarihte yerini almıştır. Bütün bu gelişmeler, teknolojinin toplumların evrilmesine sağladığı katkıyı görünür kılmakta ve teknolojik devrimlerin büyük toplumsal değişimler yaratabileceğini düşündürmektedir.

Schutz’un yenilenebilir ve ulaşılabilir erişim alanları, ikincil alanlar, erişme ihtimali olan alanlar, biz-ilişkisi, sen-yönelimlilik gibi kavramları, sanal âlem, başka deyişle internet toplumu üzerine yapılacak araştırmalarda, araştırmacılara zengin bir kuramsal çerçeve sunması bakımından dikkate değer bir önem taşımaktadır. İnternet kullanımı ve kullanıcılar hakkında araştırmalar hızla yapılmaktadır ve önümüzdeki yıllarda da daha pek çok araştırma yapılacak gibi görünmektedir. Schutz’un toplumbilim kuramının, araştırmacılara yorumlayıcı bir bakış getirmesi bakımından, internet üzerine yapılacak niteliksel alan çalışmalarında başvurulabilecek kuramlardan birisi olması kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

Hamburger, Y. A., Wainapel, G. ve Fox, S. (2002). On the internet no one knows I'm an introvert': extroversion, neuroticism, and internet interaction. *Cyber Psychology & Behavior*, 5 (2): 125-128.

Bakardjieva, M. (2005). *Internet society: the internet in everyday life*. London: Sage Pub.

Kollányi, B., Molnár, S. ve Székely, L. (2007). *Social networks and the network society*. Budapest. http://tatk.academia.edu/Szil%C3%A1rdMoln%C3%A1r/Papers/1347466/Social_networks_and_the_network_society (02.0.2011).

Castells, M. (2005). The network society: from knowledge to policy. Castells, M. & Cardoso, G. (Ed.) *The Network Society: From Knowledge to Policy* İçinde: 3-23. USA: Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations.

Cardoso, G. (2005). Societies in Transition to the Network Society, Castells, M ve Cardoso, G. (Ed.) *The Network Society: From Knowledge to Policy* İçinde: 23-71. USA: Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations.

Geser, H. (2002). *Towards a (Meta-)Sociology of the Digital Sphere*, In: *Sociology in Switzerland: Towards Cyberspace and Vireal Social Relations*, Online Publications. Zuerich. http://socio.ch/intcom/t_hgeser13.pdf, (5.6.2011)

Schutz, A. ve Luckmann, T. (1973). *The Structures of The Life-World*, Evanston: Northwestern University Press

Schutz, A. (1932). *Collected papers of Alfred Schutz I: the problem of social reality*, Ed. Maurice Natanson. The Hague: Nijhoff.

Schutz, A. (1971). *Collected papers of Alfred Schutz I: the problem of social reality*, Ed. Maurice Natanson. The Hague: Nijhoff.

Schutz, A. ve Luckmann, T. (1966). *The structures of the life-world*, Evanston: Northwestern University Press.

Sofuoğlu, N. (2009). Alfred Schutz'un fenomenolojik sosyolojisi ve din sosyolojisine uygulanabilirliği, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Sarah, B., Stevens, M. S. ve Morris, T. L. (2007). College dating and social anxiety: using the internet as a means of connecting to others. *CyberPsychology & Behavior*, 10 (5): 680-688.

ZHAO, Shanyang (2004). Consociated contemporaries as an emergent realm of the lifeworld: extending Schutz's phenomenological analysis to cyberspace. *Human Studies*, 27 (1): 91-105.

Twitter, <http://twitter.com/#!/bulentarinc>, (30.05.2011).

Facebook, <http://www.facebook.com/K.Kilicdaroglu>, (30.05.2011).

- Twitter, <http://twitter.com/#!/cbabdullahgul>, (30.05.2011).
- Twitter, <http://twitter.com/#!/dbdevletbahceli>, (30.05.2011).
- Ecift Arkadaşlık Sitesi, <http://www.ecift.com>, (30.05.2011).
- Internet World Stats, <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm>, (29.05.2011).
- Scott, B. (2011). “Sosyal medya: sebep, sonuç ve tepki”. Nato Dergisi, Mart, 2011. www.nato.int/docu/review/2011/Social_Medias/21st-century-statecraft/TR/index.htm (30.05.2011).
- Irmak, Y. (2011). “Nesli Dijital’in Ortadoğu Devrimi...”. www.sosyalmedyahaber.com/nesli-dijitalin-ortadogu-devrimi, (30.05.2011).
- Paylaşım Forum, <http://www.paylasim-forum.com>, (02.06.2011).
- Muslim Life, <http://www.tr.muslimlife.eu>, (02.06.2011).
- Türk Avenue, <http://www.turkavenue.com/gundem/dunya/1315-misir-ayaklanmalari-durdurmak-icin-twitter-ve-facebooku-yasakladi.html>, (01.06.2011).
- Allahın Emri Peygamberin Kavli, www.allahinemripeygamberinkavli.com, (02.06.2011).
- Gönülden Sevenler, www.gonuldensevenler.com, (02.06.2011).
- İhvan Forum, www.ihvanforum.org, (02.06.2011).
- İslami Evlilik, www.islamievlilik.com, (02.06.2011).
- Kadınlar Kulübü, www.kadinlarkulubu.com, (02.06.2011).
- Paylaşım Burda, www.paylasimburda.net, (02.06.2011).
- Zevac, www.zevac.merihnet.com, (02.06.2011).
- TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>, (30.01.2012).